

Sociaal en Cultureel Planbureau

Denkend aan Nederland

Sociaal en Cultureel Rapport

2019 | PUBLIEKSMAGAZINE

Colofon

Redactie

Sjoerd Beugelsdijk (RUG)
Joep de Hart
Pepijn van Houwelingen
Maroesjka Versantvoort

Auteurs

Iris Andriessen
Sjoerd Beugelsdijk (RUG)
Andries van den Broek
Marcel Coenders
Jaco Dagevos
Peteke Feijten
Willem Frijhoff (EUR)
Joep de Hart
Pepijn van Houwelingen
Willem Huijnk
Sjoerd Kooiker
Jeanet Kullberg
Joep Leerssen (UvA)
Sander Muns
Lonneke van Noije
Martin Olsthoorn
Peggy Schyns
Annet Tiessen-Raaphorst
Ab van der Torre
Lotte Vermeij
Maroesjka Versantvoort
Annemarie Wennekers
Juliette de Wit (RUG)

© SCP, Den Haag 2019
Realisatie: Uitgeverij SCP
Vormgeving: Textcetera, Den Haag
Interviews: Roos Menkhorst, Amsterdam

ISBN 978 90 377 0916 2
Volgnummer 2019-10
NUR 740

Fotoverantwoording

Hollandse Hoogte

p. 31 Paul van Riel

Rijksmuseum

p. 21 'De Staalmeesters'
Rembrandt van Rijn

Shutterstock

p. 1 Protasov AN
p. 4 Andreas Rose
p. 7 Fortgens Photography
p. 8 Andrei Bortnikau
p. 10 Andrei Bortnikau
p. 13 Adri
p. 15 Dafinchi
p. 17 Inge Hogenbijn
p. 18 S-F
p. 22 Aerovista Luchtfotografie
p. 25 Aerovista Luchtfotografie
p. 26 Fotografiekb
p. 29 Jose Hernandez
p. 33 Arie v.d. Wolde

Disclaimer

De geportretteerden hebben geen link met het betreffende artikel. De geïnterviewden zijn geen onderdeel van het onderzoek, maar dienen ter illustratie.

Voorwoord

Prof. dr. Kim Putters
Directeur Sociaal en
Cultureel Planbureau (SCP)

In Europa en ook op andere plaatsen in de wereld wordt steeds indringender over begrippen als ‘nationale identiteit’ en ‘thuisgevoel’ gediscussieerd. Nederland vormt daarop geen uitzondering. Dat gesprek vindt plaats via bijvoorbeeld televisieseries, tentoonstellingen, social media, in de kranten, maar ook in de Tweede Kamer en in de diverse politieke partijprogramma’s. Discussies over de rol van de Europese Unie, de komst van migranten, voortgaande individualisering en globalisering brengen de gevoelstemperatuur over en weer soms tot op het kookpunt. In dit verhitte debat lijkt het wel of we een land

zijn dat enkel nog bestaat uit tegenstellingen.

Maar, hoe ziet die identiteit eruit? Wat is typerend voor Nederland en zijn inwoners? Met welke aspecten voelen Nederlanders zich verbonden en met welke niet? En zijn we het daarover met elkaar eens of zijn er vooral verschillen tussen bevolkingsgroepen? Dat zijn vragen waarop het Sociaal en Cultureel Planbureau een antwoord heeft gezocht. Met dat doel is een grootschalig en uitgebreid onderzoek onder de Nederlandse bevolking uitgevoerd, waarin de visie van een representatieve groep Nederlanders in kaart is gebracht. Het

doel daarvan is niet om voor eens en voor altijd uit te maken wat ‘de’ Nederlandse identiteit is, maar om in beeld te brengen hoe Nederlanders uit alle lagen van de bevolking daartegen aankijken.

Via een nuchtere blik op de verzamelde onderzoeksgegevens levert het SCP een bijdrage aan het ontrafelen van deze discussie die vaak over het hoofd van de Nederlandse burgers of op emoties lijkt te worden gevoerd. Dit rapport biedt een empirische basis voor een onderbouwde dialoog over identiteit en verbinding tussen mensen in onze huidige en toekomstige samenleving.

Belangrijkste conclusies Denkend aan Nederland

Een groot deel van de Nederlanders geeft aan dat er zoiets als een Nederlandse identiteit bestaat. Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft Nederlanders zelf gevraagd wat zij hieronder verstaan. *Denkend aan Nederland* beschrijft vanuit het perspectief van de Nederlandse burger deze identiteit. Hierbij zijn vooral de Nederlandse taal, symbolen en tradities belangrijk. Er komen opvallend weinig verschillen tussen Nederlanders naar geslacht, leeftijd, opleiding en afkomst naar voren. We zijn het in de kern behoorlijk met elkaar eens over wat Nederland tot Nederland maakt; verschillen bestaan echter wel degelijk. Vrijheid geldt als grote gemene deler voor veel Nederlanders, maar de invulling van dat begrip verschilt in soms tegengestelde richtingen. Onder maatschappelijke druk worden mensen gedwongen een positie in te nemen. Zo kunnen er spanningen ontstaan tussen mensen die zich verbonden voelen met Nederland op basis van symbolen en tradities, en mensen die juist binding met Nederland ervaren op basis van burgerlijke vrijheden. Deze groepen kunnen botsen als er verschillend gedacht wordt over de invulling van de Nederlandse identiteit. Versterkt door (sociale) media geeft dit – ondanks de grote mate van overeenstemming – een beeld van een gepolariseerd land. Deze editie van het Sociaal en Cultureel Rapport analyseert en beschrijft datgene wat wij zien als een Nederlandse identiteit en wat ons als Nederlanders bindt en scheidt.

Het nationaal bewustzijn lijkt te herleven. Er is volop aandacht voor onze nationale identiteit in documentaires over Nederland en in tv-programma's als 'Ik hou van Holland'. We voeren discussies over de invulling van de canon van de geschiedenis en hebben een sterk gepolariseerd debat over Zwarte Piet. De discussie over onze nationale identiteit is verbonden met ontwikkelingen zoals globalisering, Europeanisering en immigratie. Nationale identiteit is een onderwerp van (maatschappelijk) belang.

Het is niet voor niets dat nagenoeg alle politieke partijen nationale identiteit benoemden in hun partijprogramma tijdens de laatste Tweede Kamerverkiezingen. Deze ervaring van het nationaal bewustzijn is niet uniek voor Nederland. Internationaal zien we dezelfde ontwikkeling; denk aan gebeurtenissen als de verkiezing van Trump ('America first') en de Brexit ('I want my country back'). In Nederlandse kranten is aandacht voor de zorgen die er zijn over het voortbestaan van waarden en tradities. Op sociale media overheersen de berichten over bedreigingen van buitenaf en het verwateren of verdwijnen van nationale identiteit of cultuur.

Als we het over nationaal bewustzijn en een Nederlandse identiteit hebben, waar denken mensen dan eigenlijk aan? Wat voor beelden hebben ze bij Nederland? Wat vindt men typerend? Is er een gevoel van verbondenheid? En zo ja, is dat voor iedereen hetzelfde? Waar bestaat dit gevoel van verbondenheid dan uit?

Gek genoeg weten we dat niet. Natuurlijk zijn er veel studies gedaan naar de Nederlandse cultuur en geschiedenis. Maar niet eerder is op zulke grote schaal aan Nederlanders gevraagd wat zij belangrijk vinden voor hun gevoel van verbondenheid met hun land. Er zijn genoeg meningen van columnisten, essayisten en politici, maar wat vindt de Nederlander zelf? Landelijk representatief onderzoek waarin burgers zelf uitgebreid aan het woord komen, is opvallend afwezig.

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft bovenstaande vragen als uitgangspunt genomen voor een studie naar hoe Nederlanders denken over Nederland en welke opvattingen er over nationale identiteit in Nederland leven. Voor het eerst is Nederlanders zelf gevraagd wat zij typisch Nederlands vinden en wat hen met Nederland en het Nederlanderschap verbindt. Met andere woorden: waaruit bestaat onze nationale identiteit?

Het streven is uitdrukkelijk niet om voor eens en voor altijd uit te maken wat 'de' Nederlandse identiteit 'is'. Er zijn verschillende visies op nationale identiteit in omloop. Bovendien nemen mensen positie in ten opzichte van een ander, een gebeurtenis of een periode. Bij het denken over identiteit is het belangrijk om te beseffen dat mensen meerdere identiteiten hebben en dat deze gelaagd zijn. Iemand kan zich Nederlander voelen maar bijvoorbeeld ook (en misschien wel primair) Limburger, middenstander, vader of voetballer. Identiteit is tot op zekere hoogte afhankelijk van de context. Tegelijkertijd hebben we behoefte aan vastigheid: we willen ergens bij horen en we willen een samenbindend verhaal. De relatie die mensen voelen met het land waar ze wonen is een centraal element van het nationaal bewustzijn.

De belangrijkste ambitie van *Denkend aan Nederland* is beschrijven wat Nederland voor Nederlanders tot Nederland maakt, en waarmee de Nederlandse bevolking zich op dit moment identificeert en verbonden voelt. Dat betekent dat we geen antwoord geven op de vraag of op scholen het Wilhelmus gezongen moet worden, of Nederland uit de EU moet stappen of hoe Zwarte Piet eruit moet zien. Wel zullen we informatie aandragen vanuit het burgerperspectief die dit soort debatten kan verrijken.

‘Nederland is Nederland niet meer’

De uitspraak ‘Nederland is Nederland niet meer’ tekenden we regelmatig op in het Continu Onderzoek Burgerperspectieven van het SCP. Die uitspraak vat de zorg van een deel van de Nederlanders over de teloorgang van vertrouwde kenmerken van een nationale identiteit samen. Maar wat zijn die kenmerken dan? Hoe ziet dat Nederland eruit dat van gedaante aan het veranderen is? Hierover gaat *Denkend aan Nederland*.

Wat is nationale identiteit?

Over het onderzoek

Het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) heeft in een omvangrijke studie uitgebreid onderzocht en beschreven wat volgens Nederlanders zelf belangrijk wordt gevonden bij hun verbondenheid met Nederland en wat ze typerend voor Nederland vinden (en wat niet). Hiervoor is het SCP in gesprek gegaan met burgers door het hele land. De belangrijkste informatiebron is een grootschalige enquête die in 2018 is uitgevoerd onder 5000 Nederlanders. Voor het onderzoek zijn bovendien focusgroepen georganiseerd en interviews gehouden. De achttien hoofdstukken van dit *Sociaal en Cultureel Rapport* zijn geschreven vanuit deelperspectieven en afzonderlijke thema's om zo een zo compleet mogelijk zicht te krijgen op Nederlandse identiteit. Dit alles komt samen in *Denkend aan Nederland: een bundeling van analyses, thematische verkenningen en essays*.

Denken Nederlanders dat er een Nederlandse identiteit bestaat?

Als we Nederlanders vragen of er een Nederlandse identiteit bestaat dan antwoord 41% hier volmondig 'ja' op, 42% denkt dat er in sommige opzichten sprake van is en 6% wijst absoluut af dat er zoiets als een Nederlandse identiteit bestaat. Een groot deel van de Nederlanders is er dus van overtuigd dat er zoiets als een Nederlandse identiteit bestaat.

Er zijn uiteenlopende visies op een nationale identiteit in omloop. Het gaat er dan niet om dat iemand een paspoort heeft of de grondwet onderschrijft, maar om een verzameling ideeën en beelden over wat een land kenmerkt, die met bepaalde gevoelens gepaard kunnen gaan. Denk aan trots, opgetogenheid, ergernis of bezorgdheid. Juist daar komen de verschillen naar voren. Mensen identificeren zich in meer of mindere mate met Nederland, zien sommige dingen liever verdwijnen en willen andere graag behouden, ze voelen zich er meer of minder mee verbonden of verantwoordelijk voor. Wat de een liever ziet verdwijnen, vertegenwoordigt voor de ander juist een kernwaarde.

Filosofen over identiteit

Bijna 140 jaar geleden hield de Franse filosoof Ernest Renan een lezing over nationale identiteit die inmiddels als klassiek wordt beschouwd. In tegenstelling tot wat destijds gangbaar was, stelde hij de natie niet voor als een eenheid ontleend aan ras, godsdienst of geografische ligging, maar als de collectieve wil om samen te zijn. Voor Renan is een natie een gevoelsgemeenschap. Datzelfde gedeelde gevoel van lotsverbondenheid speelt tot op de dag van vandaag een rol in het denken over de betekenis van nationale identiteit. Francis Fukuyama bijvoorbeeld geeft in zijn meest recente boek getiteld *Identity* (2018) een aantal redenen waarom een inclusief gevoel van nationale identiteit van groot belang is voor het functioneren van een moderne democratische en pluriforme samenleving. Volgens Fukuyama is nationale identiteit belangrijk voor de kwaliteit van de overheid en de democratie, heeft een gedeeld gevoel van nationale identiteit een positief effect op zowel de economie als het functioneren van de democratie.

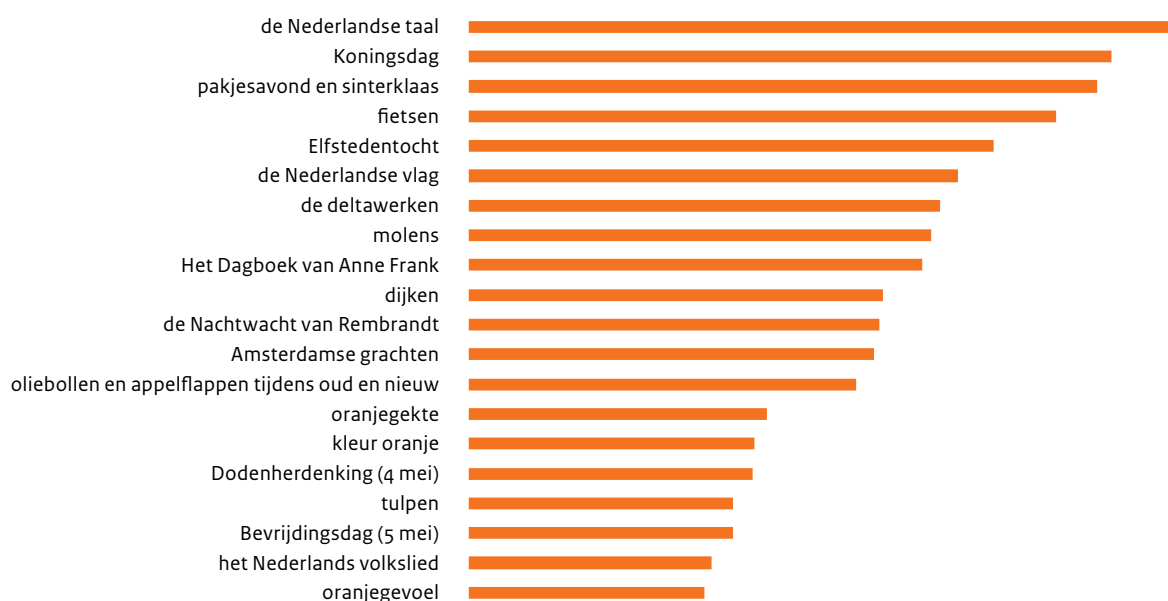
Culturele kenmerken en vrijheden zijn typerend en verbindend voor Nederland

Opvallend zijn de grote overeenkomsten in wat men typisch Nederlands vindt en waar we ons mee verbonden voelen. Het figuur hieronder geeft de top 20 aan van wat Nederlanders typerend vinden voor Nederland. Het zijn met name culturele kenmerken die mensen benoemen als typerend voor Nederland: eerst en vooral de Nederlandse taal, maar ook nationale feestdagen, tradities en gewoonten, symbolen en iconen. Behalve deze elementen worden ook landschappelijke of omgevingskenmerken (zoals water) als karakteristiek gezien. Onder de kenmerken die men als het minst typerend beschouwt, domineren verwijzingen naar religies (boeddhisme, islam, jodendom). Kenmerken die betrekking hebben op ons politieke stelsel, burgerlijke vrijheden en het rechtsstelsel zijn afwezig in de top 20. Democratie en burgerlijke vrijheden zijn niet zozeer *typerend* voor Nederland (omdat ze ook in andere landen te vinden zijn), maar blijken wel van groot belang voor de *verbondenheid* met Nederland (zie het figuur op p. 12). Sociale voorzieningen, waarden en normen en een hoog welvaartsniveau zijn aspecten waarvan men hoopt dat die over 50 jaar nog steeds herkenbaar zijn voor ons land. Intolerantie en discriminatie zien Nederlanders liever vandaag nog verdwijnen uit Nederland.

Wat vindt men het meest typerend voor Nederland?

De twintig hoogst scorende items*

(personen van 16 jaar en ouder, uitkomsten gewogen voor steekproefkenmerken)

* van de 185 items, exclusief de antwoordopties: 'ken ik niet' en 'weet ik niet'.
Bron: SCP, DAN'18

Taal is de belangrijkste verbindende factor

Wat Nederlanders *typerend* voor Nederland vinden, is niet noodzakelijkerwijs ook de reden waarom ze zich *verbonden* voelen met Nederland. Bij verbondenheid gaat het om Nederland als gevoelsgemeenschap. Gevoelens van verbondenheid met Nederland zijn sterk en de onderlinge verschillen zijn klein tussen hoog- en laagopgeleide mensen, ouderen en jongeren, mensen met en zonder migratieachtergrond, en mensen in de stad en op het platteland. Dit is opvallend, gelet op het maatschappelijk debat waar met regelmaat de nadruk gelegd wordt op extreme posities die bepaalde groepen zouden innemen.

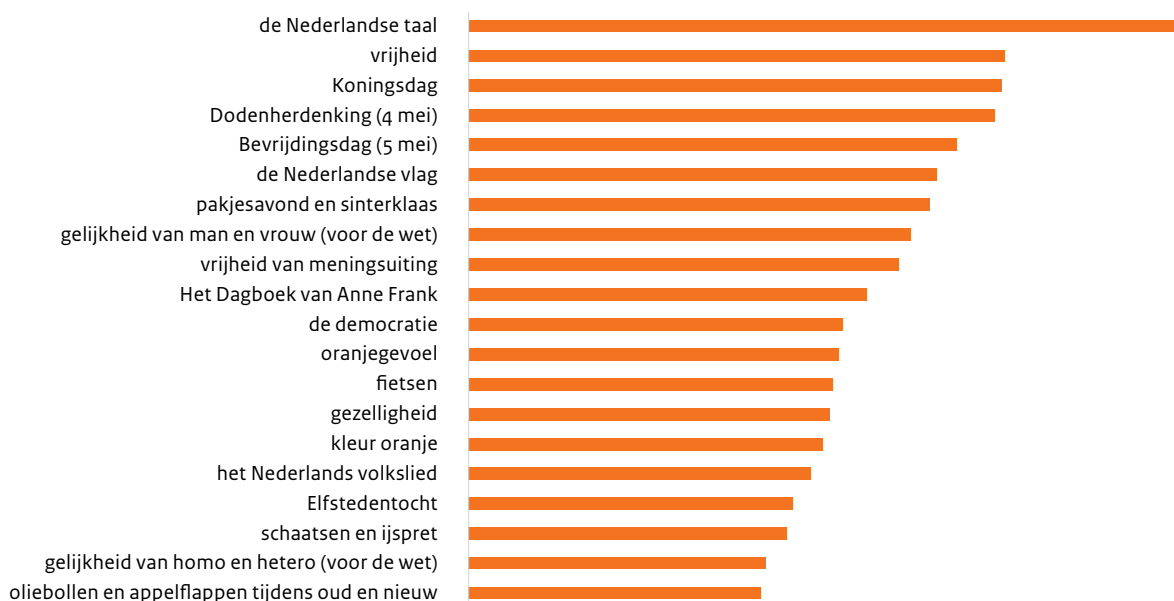
Verbonden met Nederland voelen we ons vooral via de Nederlandse taal. Dat is hét belangrijkste element van collectieve identificatie. Verder voelen mensen die verbondenheid via symbolen, iconen, tradities en grote samenkomsten. Het tweede spoor waarlangs Nederlanders zich verbonden voelen loopt via waarden als vrijheid, gelijkheid tussen man en vrouw en tussen homo en hetero, democratie en algemeen kiesrecht, de grondwet, persvrijheid, vrijheid van meningsuiting en van onderwijs. Religies zoals de islam, boeddhisme en in mindere mate ook het christendom zijn geen bron van verbondenheid voor de meerderheid van de Nederlanders.

Wat draagt het meest bij aan het gevoel van verbondenheid met Nederland?

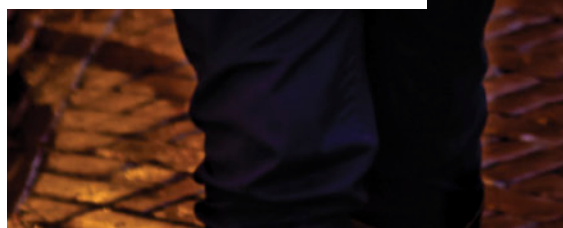
De twintig hoogst scorende items*

(personen van 16 jaar en ouder, uitkomsten gewogen voor steekproefkenmerken)

* van de 185 items, exclusief de antwoordopties: 'ken ik niet' en 'weet ik niet'.

Bron: SCP, DAN'18

**Nederlanders zijn
internationaal gezien niet
bijzonder nationalistisch
of chauvinistisch, maar
ze hebben wel degelijk
uitgesproken opvattingen
over wat Nederland
tot Nederland maakt**

INTERVIEW ‘Ik at voor het eerst spruitjes toen ik uit huis ging’

**Artjanna
Hulsmann-Harkhoe (31)**

Werkt als storycoach en
zichtbaarheidsexpert.

“Als kind vond ik het vanzelfsprekend om naar een tempel te gaan in plaats van naar een kerk. Ik ben tweetalig opgevoed: ik spreek Hindi en Nederlands. Mijn ouders komen uit Suriname. Zelf ben ik in Nederland geboren. Er werd bij ons thuis Hindoestaans gegeten en we hadden andere feestdagen. Toen ik uit huis ging at ik bij een vriendin voor het eerst spruitjes.

Wanneer voel ik mij Nederlander en wanneer Hindoestaans? Als ik bid ben ik echt Hindoestaans. Nederlander voel ik mij veel vaker. Ik werk als *storycoach*, dat gaat over jezelf zichtbaar maken en met je eigen verhaal naar

buiten durven treden. Maar vooral gaat het over je persoonlijke ontwikkeling en hoe je daar vorm aan geeft. Die nadruk op het belang van je eigen geluk, dat voelt ook als een heel Nederlandse ambitie.

Twee jaar geleden ben ik getrouwd met een Nederlander. We vierden onze huwelijksdag in een kasteel in Baarn. Eerst zijn we getrouwd ‘op z’n Hindoestaans’ en daarna ‘op z’n Nederlands’. En dat op één dag. Ik droeg voor het Hindoestaanse huwelijk een rode, traditioneel Hindoestaanse jurk, bewerkt met allerlei kralen. De gasten hadden ook traditionele kleding aan. De

priester sprak ons toe in het Hindi. Wat hij zei vertaalde hij steeds voor de Nederlandse gasten. Daarna was het tijd voor iedereen om zich om te kleden en volgde het Nederlandse huwelijk voor de wet. Met mijn witte bruidsjurk aan voelde ik mij gelijk typisch Nederlands. Mijn vriend en ik hadden besloten om ook tijdens het feest ‘s avonds beide culturen een rol te geven: zo was er vegetarisch, Hindoestaans eten, maar er ging ook een bittergarnituur rond.

Achteraf denk ik er vaak aan terug: het was zo ontzettend tof dat iedereen meedeed met dat hele omkleden. Zo’n open en vrije houding vind ik kenmerkend voor Nederland.”

We maken een profielschets van de verschillende manieren waarop Nederlanders zich identificeren met Nederland

Profielschets van hoe mensen zich met Nederland identificeren

Hoewel de lijnen van het debat over nationale identiteit weliswaar niet langs klassieke sociaal-demografische groepen lopen, is er wel degelijk debat over wat ons (ver)bindt. Actuele voorbeelden van onderwerpen waarover momenteel een debat gaande is, zijn de verengelsing van de Nederlandse taal, de rol van de Europese Unie en het uiterlijk van Zwarte Piet. Deze voorbeelden keren vaak terug in het debat over de nationale identiteit.

We hebben onderzocht welke posities mensen innemen in het debat. We beschrijven deze verschillende oriëntaties en concluderen dat er drie voorkeursposities zijn in het maatschappelijk debat over nationale identiteit. Dit zijn de basisposities waarop mensen zich oriënteren in het debat. Sommige Nederlanders neigen meer naar het benadrukken van symbolen en tradities in hun verbondenheid met Nederland, anderen meer naar burgerlijke vrijheden (zoals het recht op demonstratie en de vrijheid van religie), en een derde groep Nederlanders heeft geen uitgesproken mening. Dé Nederlander bestaat niet, maar een profielschets van de verschillende manieren waarop Nederlanders zich identificeren met Nederland bestaat wel.

De meeste Nederlanders zullen zich in enige mate herkennen in elk van de drie posities. Het debat over nationale identiteit wordt gedomineerd door het innemen van scherpe posities op de flanken, wat de suggestie wekt dat er vooral extreme posities worden ingenomen. Het debat versmalt zich dan bijvoorbeeld tot de vraag of iemand vindt dat Zwarte Piet zwart moet blijven of dat iemand het recht heeft om te protesteren tegen het behoud van Zwarte Piet. In het debat over nationale identiteit resulteert dat in een beeld dat de samenleving bestaat uit groepen die recht tegenover elkaar staan. De werkelijkheid is dat die posities meer uitzondering dan regel zijn en dat de meeste Nederlanders zich in meer of mindere mate met elk van de posities identificeren.

Dat doen ze niet willekeurig. De neiging om een bepaald standpunt over nationale identiteit in te nemen, hangt samen met andere voorkeuren. De gekozen positie in dit debat hangt samen met welke kranten mensen lezen, hun politieke voorkeur, mening over de rol van religie in de samenleving, en de rol van de Europese Unie.

Nederlanders die zich met Nederland verbinden via symbolen en tradities zijn eerder trots op Nederland en zien Europese eenwording als een bedreiging. Nederlanders die zich verbinden via burgerlijke vrijheden zien de Europese eenwording eerder als kans. Deze groep stelt ook andere eisen aan wat iemand Nederlander maakt en heeft een andere kijk op cultureel erfgoed (zoals Zwarte Piet of Jan Pieterszoon Coen). Ook zijn de voorkeursposities verbonden met een verschillende toekomstverwachting. De groep die voornamelijk symbolen en tradities als verbindend ziet, is geneigd te denken in termen van dé Nederlandse identiteit en vindt dat de overheid een verantwoordelijkheid heeft om die identiteit en onze tradities te borgen. De groep die is verbonden via burgerlijke vrijheden vindt dat de overheid primair democratische vrijheden en de inclusiviteit van de rechtsstaat moet waarborgen.

Vrijheid geldt als grote gemene deler voor veel Nederlanders, maar de invulling van dat begrip verschilt in soms tegengestelde richtingen. Waar voor de één 'vrijheid' betekent dat je vrij bent om vast te houden aan bepaalde tradities, is voor de ander 'vrijheid' juist de mogelijkheid om daar tegen te demonstreren. Bij fundamentele kwesties ontstaat een spanning tussen mensen die zich verbonden voelen met Nederland op basis van symbolen en tradities, en mensen die juist binding met Nederland ervaren op basis van de burgerlijke vrijheden. Bij kwesties als bijvoorbeeld de discussie over Zwarte Piet schieten mensen naar hun voorkeurspositie en daarbij observeren we botsende wereldbeelden.

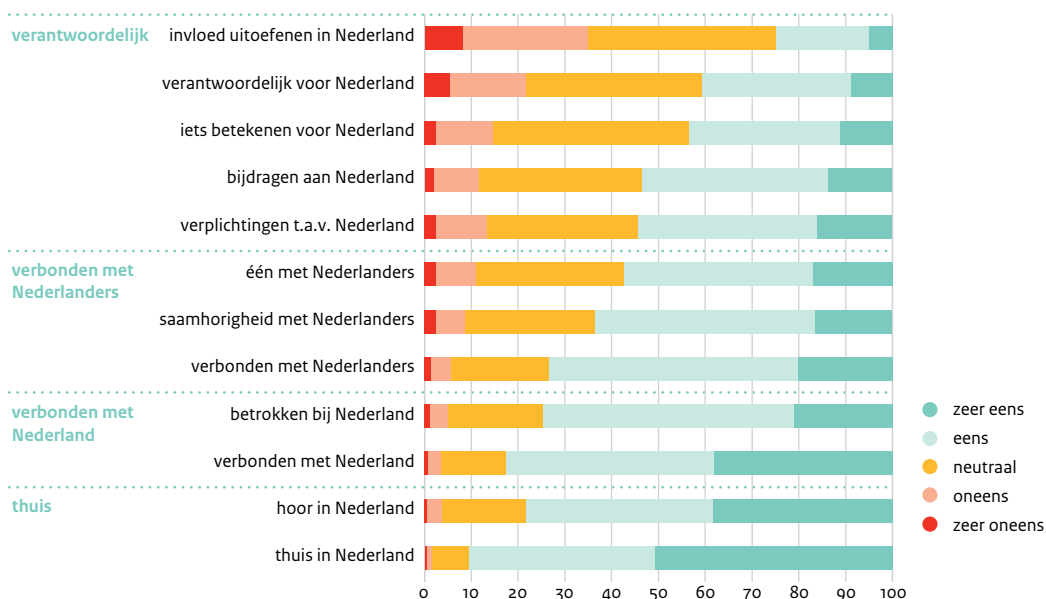

Verbondenheid met Nederland staat niet gelijk aan betrokkenheid

De overgrote meerderheid van de Nederlanders associeert Nederland met 'thuis' en de plaats waar men 'hoort'. Maar de grote mate van verbondenheid die mensen voelen met Nederland, betekent niet dat men zich daarmee ook betrokken of verantwoordelijk voelt. Laat staan dat men bereid is om op de barricades te gaan. Lang niet altijd loopt identiteit over in loyaliteit. Een op de vijf ondervraagden zegt zich niet verantwoordelijk te voelen voor Nederland, een op de drie heeft zelfs de indruk geen invloed uit te kunnen oefenen in het land.

Er is een verband tussen identiteit en loyaliteit. Mensen die zich met meer kenmerken van ons land en in meer situaties met andere Nederlanders verbonden voelen zijn er vaker van overtuigd dat er een Nederlandse identiteit bestaat. Bovendien zijn ze ervan overtuigd dat men onderling hetzelfde denkt over wat Nederland typeert. Hetzelfde geldt naarmate men zich meer thuis voelt in Nederland of zich er sterker verantwoordelijk voor voelt.

Thuis voelen in Nederland, verbondenheid met Nederland en de Nederlanders, zich verantwoordelijk voelen voor Nederland (in procenten)
(gewogen voor steekproefkenmerken)

Bron: SCP, DAN'18

INTERVIEW

‘Ik kreeg heimwee naar Nederland’

Isabelle Buhre (29)

Latinist, vertaler en politicoloog

“Als ik wil ontspannen stap ik op mijn oude omafiets. Dan fiets ik een stuk door het groen en geniet ik van het Nederlandse landschap. Ik voel mij altijd Nederlander. Maar als je in een ander land bent, valt het pas echt op. Dat merkte ik voor het eerst toen ik een jaar lang in Londen studeerde. Ik had het niet verwacht, maar ik kreeg sterke heimwee naar Nederland. Naar de polders en de dijkjes, maar ook naar de mentaliteit, de tradities en feestdagen.

Terug in Nederland ben ik mij steeds meer om de Nederlandse identiteit gaan

bekommeren. Ik vind het een ongelooflijk interessant onderwerp, tegelijkertijd zie ik dat onze identiteit op meerdere vlakken onder druk is komen te staan. Zo is er bijvoorbeeld sprake is van een sterke veramerikanisering: veel t-shirts hebben een opdruk waarop staat ‘New York’ of ‘Los Angeles’, nergens zie je mensen rondlopen met shirts waarop ‘Dordrecht’ of ‘Sint Petersburg’ staat. Ook zie ik dat er sprake is van een grootschalige immigratie vanuit andere culturen. Er zijn hele wijken die bestaan uit mensen die niet zoveel hebben met ‘de

Nederlandse cultuur’. Ik heb het dan in het bijzonder over de islamitische cultuur. Daar maak ik mij zorgen over.

Dit zag ik uitvergroot ook tijdens mijn jaar in Londen. Londen is geen Engelse stad, maar ook geen Pakistaanse of Indiase. Mensen verkeren in een voortdurende rat race om te kunnen bestaan en niemand hoort echt bij de gemeenschap. Het studiejaar maakte ik af, maar ik besloot wel: ‘Ik ga in mijn leven niet op allerlei verschillende plekken wonen of werken. Ik blijf gewoon in Nederland.’”

Hete hangijzers

Dit is geen onderzoek naar migranten of percepties van etnische groepen, maar een paar dingen kunnen op basis van de enquête wel gezegd worden over de harde randen van het identiteitsdebat. Nederlanders zien de islam, na polarisering, als de meest bedreigende factor voor Nederland. Islamitische tradities worden gemiddeld genomen als weinig typerend gezien voor Nederland, en zijn voor het overgrote deel van de Nederlanders geen reden om zich met Nederland verbonden te voelen. Nederlanders die zich verbonden voelen op basis van de burgerlijke vrijheden vinden wel dat er ruimte moet zijn om godsdiensten zoals de islam aan te hangen.

Wat globalisering in het algemeen en de Europese integratie in het bijzonder betreft: Nederlanders die van mening zijn dat er een Nederlandse identiteit bestaat maken zich sneller zorgen over het verdwijnen van Nederland als zelfstandig land en beschouwen internationalisering en Europeanisering eerder als bedreigende (in plaats van versterkende) ontwikkelingen voor Nederland.

Jongeren hechten aan broederschap

Door middel van groepsgesprekken met jongeren van onder de 25 jaar is onderzocht welk beeld zij hebben van een Nederlandse identiteit. Hoewel deze groepsgesprekken niet representatief zijn voor alle jongeren, leveren ze toch interessante inzichten op. Jongeren geven aan dat het idee van verbondenheid of broederschap belangrijk voor hen is. En om Nederlander te zijn moet je daarvoor kiezen en je actief verbinden aan Nederland. Sommige Nederlanders worden meer als Nederlander beschouwd dan anderen, door hun uiterlijk, afkomst en culturele bagage. Uit eerder onderzoek van het SCP bleek al dat van Nederlanders die in mindere mate als 'echte' Nederlander gezien worden, wordt verwacht dat zij hun loyaliteit aan Nederland expliciet maken. Dit wordt door deze jongeren gevoeld als een vorm van uitsluiting: ondanks het feit dat ze zich Nederlander voelen, worden ze niet altijd als zodanig erkend.

Rol van de geschiedenis

In theorieën en discussies over het Nederlandse identiteitsbesef wordt vaak een belangrijke rol aan de nationale historie toebedacht (bv. de discussie over de historische canon). Uit onze enquête komt de Nederlandse geschiedenis voornamelijk naar voren via het belang dat wordt gehecht aan nationale herdenkingen en feestdagen, en daarnaast aan tradities en gewoonten (zoals oliebolletjes en appelflappen tijdens oud en nieuw, of schaatsen en ijspret). Over het algemeen blijkt de historische kennis beperkt. Over het Plakkaat van Verlatinghe bijvoorbeeld, begin 2018 via een televisieverkiezing nog uitverkoren tot ‘pronkstuk van Nederland’, velt maar liefst 50% van onze respondenten geen oordeel, omdat ze het niet kennen of omdat ze niet weten wat ze ervan vinden. Meer algemeen zijn in de top 20 van onbekende thema's niet minder dan elf thema's te vinden die naar gebeurtenissen of personen uit de Gouden Eeuw of daarvoor verwijzen.

De regio versus Nederland?

Er zijn in het kader van dit onderzoek ook groepsgesprekken gehouden met bewoners van drie uiteenlopende regio's in Nederland: Limburg, Rotterdam en het Gooi. Bijna alle deelnemers aan de gesprekken zeiden zich wel op een of andere manier verbonden te voelen met Nederland. Ouderen voelen zich meer verbonden met de regio dan jongeren, en geboren en getogen bewoners meer dan bewoners die niet uit de regio komen. Hoogopgeleiden ervaren niet minder binding met de regio dan laagopgeleiden. Ook bleek dat bewoners van het Randland zich relatief sterk verbonden voelen met de regio.

Beelden van de regio en van het land kunnen uiteenlopen, maar dit betekent niet dat bewoners conflicten ervaren tussen hun regionale en Nederlandse identiteit. Tussen beide identiteiten bestaat zelfs een sterke positieve relatie. Mensen willen (of kunnen) vaak ook niet kiezen tussen Nederland of de regio als het gaat om waar ze zich het sterkst mee identificeren.

Verbinding voelen
met de regio heeft
te maken met het er
zich thuis voelen, het
vertrouwde en met
een gevoel van trots

INTERVIEW

‘Op ieder weiland, in iedere straat werd feest gevierd’

Gre Kalf (91)

Gepensioneerd. Ze was werkzaam als secretaresse en vrijwilliger.

“Ik voel mij Nederlander op allerlei momenten: als ik op vakantie ben en het Wilhelmus hoor, als een Nederlandse sporter een medaille wint, of als ik een oerhollands slootje met kroos zie. Maar op 4 en 5 mei voel ik mij nog meer betrokken. Het ontroert mij ieder jaar weer.

‘Voor de oorlog’, ‘in de oorlog’ en ‘na de oorlog’. Als ik terugdenk aan bepaalde gebeurtenissen in mijn leven, doe ik dat altijd in die termen. Ik was erg bang toen de Tweede Wereldoorlog in 1940 begon, ik was twaalf. Ik kan mij nu nog de bombardementen op Schiphol herinneren. Wij woon-

den vlakbij. Ik lag nooit bij mijn moeder in bed, maar toen wel. Daarna ging ik met kinderen uit de buurt kijken naar de intocht van de Duitsers, dat was het wonderlijke.

Mijn kleinzoon dacht dat ze hier vechtend door de straten gingen, maar dat was niet zo. Veel mensen gingen gewoon naar hun werk, het dagelijks leven ging zoveel mogelijk door. Toch voelde je je beknot in je vrijheid: overal waren Duitsers ingekwartierd, en niet te vergeten, de aanwezigheid van Nsb'ers. Die zag je op zaterdagavond in het dorp marcheren. Mijn kleine

daad van verzet was dat ik mijn hoofd omdraaide als ze voorbij kwamen.

Als je de oorlog niet hebt meegemaakt is het moeilijk om te beseffen hoe het voelt. Eigenlijk kwam dat idee van een gedeelde Nederlandse identiteit pas echt met de Bevrijding. Het was een bijzonder soort saamhorigheidsgevoel dat gedurende de oorlog was ontstaan. We gingen op 5 mei 1945 allemaal de straat op. Overal hoorde je: ‘Het is vrede! Het is vrede!’ Op ieder weiland, in iedere straat werd feest gevierd. We vierden feest vanuit ons hart, dat was zoiets geweldigs.”

Relatie Nederlanders en water

Elementen van de aanwezigheid van water, zoals grachten, dijken en de Deltawerken, vinden Nederlanders typerend voor Nederland en zien ze ook als belangrijke verbindende elementen. Reden om de relatie tussen het Nederlandse landschap en een Nederlandse identiteit verder te verkennen.

Enkele karaktertrekken die Nederlanders worden toegedicht, lijken terug te voeren op wat er nodig was om vooral in het laagland een bestaan op te bouwen. Behalve koopmanschap gaat het om vrijheidslievende trekken, een relatief egalitaire omgang en overlegcultuur, geloof in maakbaarheid van het land en de maatschappij en een grote ordelijkheid in de vormgeving daarvan.

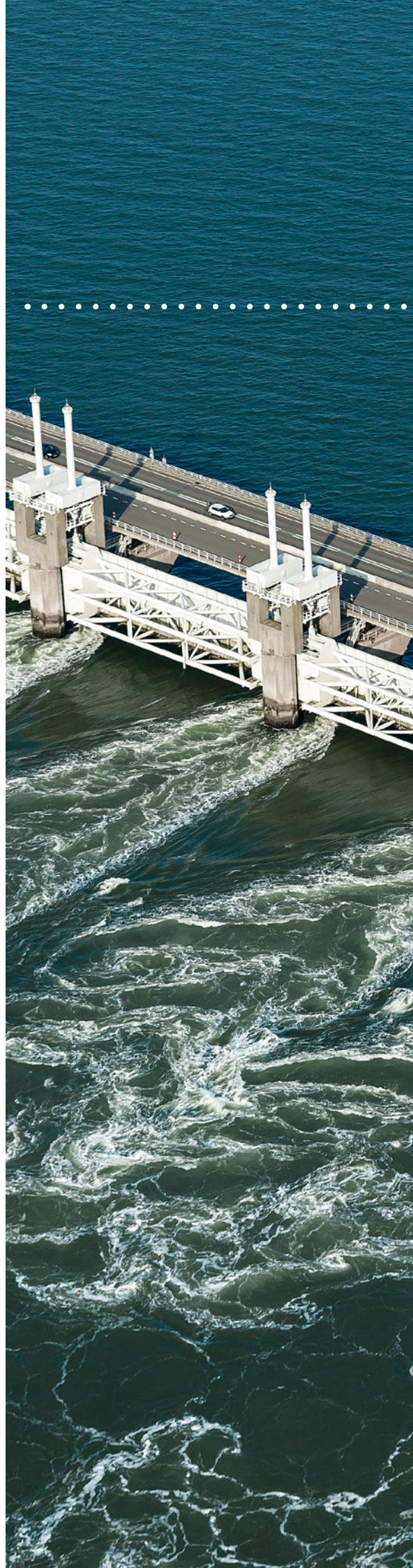
Identiteitspolitiek is niet alleen bedreven bij het cultiveren van onze waterschaps- en waterstaatsgeschiedenis, maar ook bij het mobiliseren van bevolking en politiek om ons unieke landschap te behoeden voor verstedelijking en eenzijdige economische exploitatie.

Cultureel erfgoed: twistpunt of ankerpunt?

De huidige identiteitsdiscussie vindt plaats in een samenleving die inwoners heeft wier voorouders in 'onze' geschiedenis van kolonialisme en slavernij aan de andere kant van het verhaal stonden. In hun emancipatie vragen zij daar aandacht voor en dat perspectief op de geschiedenis leidt tot ongemakkelijke vragen. Het erfgoed kan dan meer een twistpunt in plaats van een ankerpunt zijn. Gemeenten worden geconfronteerd met discussies over standbeelden, straatnamen en de intocht van Sinterklaas. Dat geldt ook voor musea en media.

De blik van buiten

Uit een grootschalige internationale vergelijking van culturele verschillen is de Nederlandse samenleving te kenmerken als sterk individualistisch, relatief egalitair en hoog scorend op waarden die het belang van gelukkig zijn en plezier maken benadrukken. Nederlanders vallen met deze culturele kenmerken tussen de Scandinavische en Angelsaksische landen in. Nederland is in vele opzichten een uniek land, maar op basis van de gangbare waarden en normen goed te karakteriseren 'als het meest zuidelijke Scandinavische land dat zich graag spiegelt aan Angelsaksische landen en met wortels in het Duitstalig deel van Europa'.

Het verhaal over de onderlinge
samenwerking bij de strijd
..... tegen het water en de
waterstaatkundige verrichtingen
is gecultiveerd en door het
buitenland verbeeld

Verslagen van bezoekers aan Nederland en groepsgesprekken met expats leveren het beeld op van een Nederlander die opvalt door zijn directe manier van communiceren, een pragmatische instelling, een eveneens pragmatische tolerantie (die niet voor iedereen geldt), egalitaire gezagsverhoudingen, beperkte ambities, een hang naar vrijheid en betrokkenheid met minderbedeelden.

Van afstand verbindt het alledaagse

Wat Nederlanders in het buitenland vooral bindt aan Nederland zijn in de eerste plaats familie en vrienden en daarnaast de Nederlandse taal en cultuur (eten, feestdagen, tradities), Nederland als land waar men geboren en getogen is. Op de vraag waar Nederlanders in het buitenland blij van worden en positief over zijn, springen sociale voorzieningen (onderwijs en zorg), economie, het open karakter en de goede organisatie, infrastructuur en vrijheid in het oog. Het lijkt alsof van een afstand het alledaagse vooral bindt, terwijl de voorzieningen en vrijheden meer bijdragen aan een trots gevoel op Nederland.

Nederland is meer dan een vlek op de werldebol: het is een verbeelde gemeenschap, door velen ervaren als een land, een volk, een samenleving met een eigen collectieve identiteit. Met herkenbare tradities, gewoonten en symbolen. Met gedeelde ervaringen, herinneringen en denkbeelden over de toekomst.

Nederlanders die in het buitenland wonen, valt het op hoe vol en druk, maar ook hoe gezellig en goed georganiseerd Nederland is. Vaak zijn twee kanten van dezelfde medaille kenmerkend. Nederlanders zijn in de ogen van veel Nederlanders in het buitenland soms lomp en gedragen zich asociaal, maar diezelfde kenmerken worden ook wel als direct en nuchter omschreven. Bureaucratie en regels in Nederland vallen op in het buitenland, maar zaken in ons land zijn ook goed georganiseerd. Nederland is duur, maar heeft ook goede sociale voorzieningen. Lageropgeleiden leggen daarbij wat meer nadruk op Nederlandse tradities, eten en feestdagen, terwijl bij hogeropgeleiden de tolerantie, openheid en goede organisatie in Nederland juist in het oog springen. Hoewel die tolerantie volgens een deel van hen aan het afnemen is en Nederlanders niet zo tolerant zijn als ze zelf vaak denken.

INTERVIEW

‘Nederlands als taal waarin je droomt’

Mumen Al-Azhar (47)

Eigenaar van restaurant Sham in Amsterdam-west.

“Ik was tien jaar in Nederland toen mijn zoon werd geboren. Sinds die dag voelde ik mij steeds meer Nederlander. Stap voor stap, beetje bij beetje. Altijd heb ik in de horeca gewerkt: eerst achttien jaar in een steakhouse op het Damrak in Amsterdam. Onze gasten waren toeristen. De menukaart kon ik in het Spaans, Frans, Italiaans, Duits en Engels. In het Nederlands ging het maar moeizaam. Er waren ook nauwelijks Nederlanders die bij ons kwamen eten.

En zo bleef ik – ondanks mijn Nederlandse paspoort – toch ook een beetje een toerist. Ergens dacht ik altijd: ‘er komt vast een dag dat we allemaal terug kunnen

naar Syrië’. Met de geboorte van mijn zoon veranderde dat gevoel, ik wist: dit wordt zijn thuis. Zijn moedertaal is het Nederlands, het is de taal waarin hij droomt. Tegelijkertijd verslechterde de situatie in Syrië na de hoopvolle opstand tegen Assad in 2011 razendsnel. Na een paar jaar oorlog verloor ik ieder sprankje hoop. Ik wist toen ook dat ik moest accepteren dat mijn zoon Syrië voorlopig niet zal zien.

Rond 2016 zag ik steeds vaker gevluchte Syriërs op het Damrak langskomen. Ze werden allemaal naar mij gestuurd. Daar lag een taak: ik wilde ze een basis bieden in Nederland. Een plek om te werken en om de taal te

leren. Zo kwam ik op het idee om Sham te beginnen, een Syrisch restaurant.

Mijn leven veranderde drastisch: ik genoot steeds meer van mijn werk. Onze klanten waren vaak lokale Amsterdammers en mijn Nederlands ging met sprongen vooruit. Door een heftig conflict met de eigenaar moest ik alleen vorig jaar vertrekken. Ik ben strijdbaar en ik ben opnieuw begonnen op een andere plek. Veel medewerkers van het oude team, allen statushouders uit Syrië, zijn met mij meegegaan. Hen wil ik een belangrijke boodschap meegeven: ‘Accepteer waar je nu bent en geniet van al die verschillende culturen. Dan wordt het leven hier een stuk makkelijker.’”

In de krant: een discussie over de discussie

In de berichtgeving over Nederlandse identiteit valt op dat het vraagstuk van de Nederlandse identiteit centraal staat en niet de inhoudelijke kenmerken van deze identiteit. Nederlandse identiteit wordt gepresenteerd als een vanzelfsprekendheid die niet in twijfel te trekken is, of juist als discussiepunt of Nederlanders wel een uniforme identiteit (zouden moeten) delen, en ten slotte als mysterie waar ook de auteur het antwoord niet op heeft. Niet zelden betreft het een discussie over de discussie.

Instituties

Een deel van de normen en waarden die door de samenleving zijn ontwikkeld, ligt verankerd in instituties: de zorg, het woningmarktbeleid, het verenigingsleven en de pensioenen. Institutionalisering is belangrijk voor identiteit en verbondenheid. Dit geldt zowel voor mensen die meer neigen naar symbolen en tradities als voor de mensen die neigen naar burgerlijke vrijheden.

De instituties laten een hang naar onderlinge solidariteit zien. Die wordt bijvoorbeeld zichtbaar in de verzorgingsstaat: breed toegankelijke, maar kostbare voorzieningen. De solidariteit is ook zichtbaar in de discussies over het eigen risico in de zorg en het pensioen. Ook zien we een hang naar consensus en overleg in een polderend institutioneel bestel. Tot slot geven Nederlanders de voorkeur aan spaarzaamheid.

Hoe ziet de toekomst eruit?

Hoogleraar en Spinozaprijswinnaar Joep Leerssen betoogt in zijn essay dat het Nederlandse imago zich vooralsnog zal blijven bewegen binnen de driehoek levensgenieter, nuchtere individualist en botterik. Taal zal in een meertalig en geglobaliseerd landschap een bewuster beleefd punt van gemeenschappelijkheid gaan vormen. In de beleving van de leefomgeving zullen 'Hollandse' landschappen en stadsgezichten eerder als pittoreske lokale elementen standhouden; daarnaast zal de moderne stadsambiance als veelkleurige consumptie- en vrijetijdsgemeenschap toonaangevender worden. De huidige generaties groeien op in een geglobaliseerde stads cultuur en tegelijkertijd enorm sterke vormen van alledaags nationalisme zoals Schiphol en het Nederlands elftal.

Waterbeheer kan zijn historische belang voor de gezamenlijke identiteit herwinnen in het licht van de ecologische ontwikkelingen. Op het politieke vlak zal een Nederlandse identiteit in internationale kaders verbrekken, en zal vooral het Europese kader een politiek discussiepunt blijven. De Nederlandse politieke identiteit zal een kruispunt worden van verschillende, soms tegenstrijdige oriëntaties in een toenemend conflictueus wereldbestel.

Ontwikkelingen zoals de grotere aandacht voor milieu en duurzaamheid, het stijgende opleidingsniveau, vrouwen-emancipatie en technologische ontwikkelingen ziet men vooral als versterkingen van Nederland. De groeiende polarisatie tussen groepen, maar ook islam en bureaucratisering, vormen aanleiding tot zorg over het land.

Alledaags nationalisme

Nationalisme is niet iets wat enkel opvlamt als het Nederlands Elftal speelt, bij de Dodenherdenking of Bevrijdingsdag, wanneer het Wilhelmus wordt gezongen, of een Nederlandse militair is gesneuveld. Nationalisme is van alledag. Op vaak subtiele wijze worden we dagelijks blootgesteld aan zaken die het nationaal bewustzijn voeden en onderhouden. Schoolschriftjes van kinderen met een afbeelding van de Nachtwacht op de kaft, het spreken in de 'wij'-vorm als een Nederlandse sporter een gouden medaille haalt, afbeeldingen van klompen en molens voor de verschillende parkeerniveaus op Schiphol. Alledaags nationalisme voedt het collectieve geheugen en draagt bij aan nationaal bewustzijn; vaak zonder dat we het ons volledig realiseren.

INTERVIEW

‘Een oranje t-shirt verbreedert’

Martin Zwart (47)

Eigenaar van Alladin's notenhoek in Amsterdam.

“Pas had ik in de winkel een prijsvraag uitgeschreven. We hadden een glazen pot met macadamia noten neergezet, de vraag luidde: hoeveel noten zitten erin? De winnaar kon rekenen op een gratis pakket noten. Ik dacht nog: misschien krijg ik tien aanmeldingen. Maar, nee hoor; in *no time* zaten we met een vuilniszak vol briefjes.

Zodra er iets te winnen valt zijn Nederlanders van de partij. Dat zie je natuurlijk vooral tijdens sportevenementen. Als ik op

televisie een oranje shirt voorbij zie komen, blijf ik gelijk hangen: ‘Hee, een Nederlands team!’. Oranje verbreedert.

De eerste keer dat ik de oranje-koores meemaakte was in 1988. Ik was zeventien. Nederland won het Europees Kampioenschap voetbal. Niemand had het zien aankomen. Tot die tijd was Nederland wel eens tweede geworden. De sfeer was altijd een beetje van: ‘Doe maar gewoon, dan doe je al gek genoeg.’ Dat veranderde na 1988 compleet, toen werd het: ‘Doe eens gek

en spring vooral een keer uit de band.’

In 1988 ben ik in een oranje t-shirt naar Amsterdam gegaan. De huldiging werd nog gewoon in de binnenstad gehouden. De spelers voeren op een boot door de grachten. Het was zo druk dat mensen zelfs op woonboten gingen staan. Uiteindelijk heb ik geloof ik wel even een glimp van de spelers opgevangen. Maar eigenlijk maakte het mij allemaal niks uit, ik was vooral zo ontzettend trots op dat we gewonnen hadden.”

Wat vertellen de onderzoeksresultaten ons?

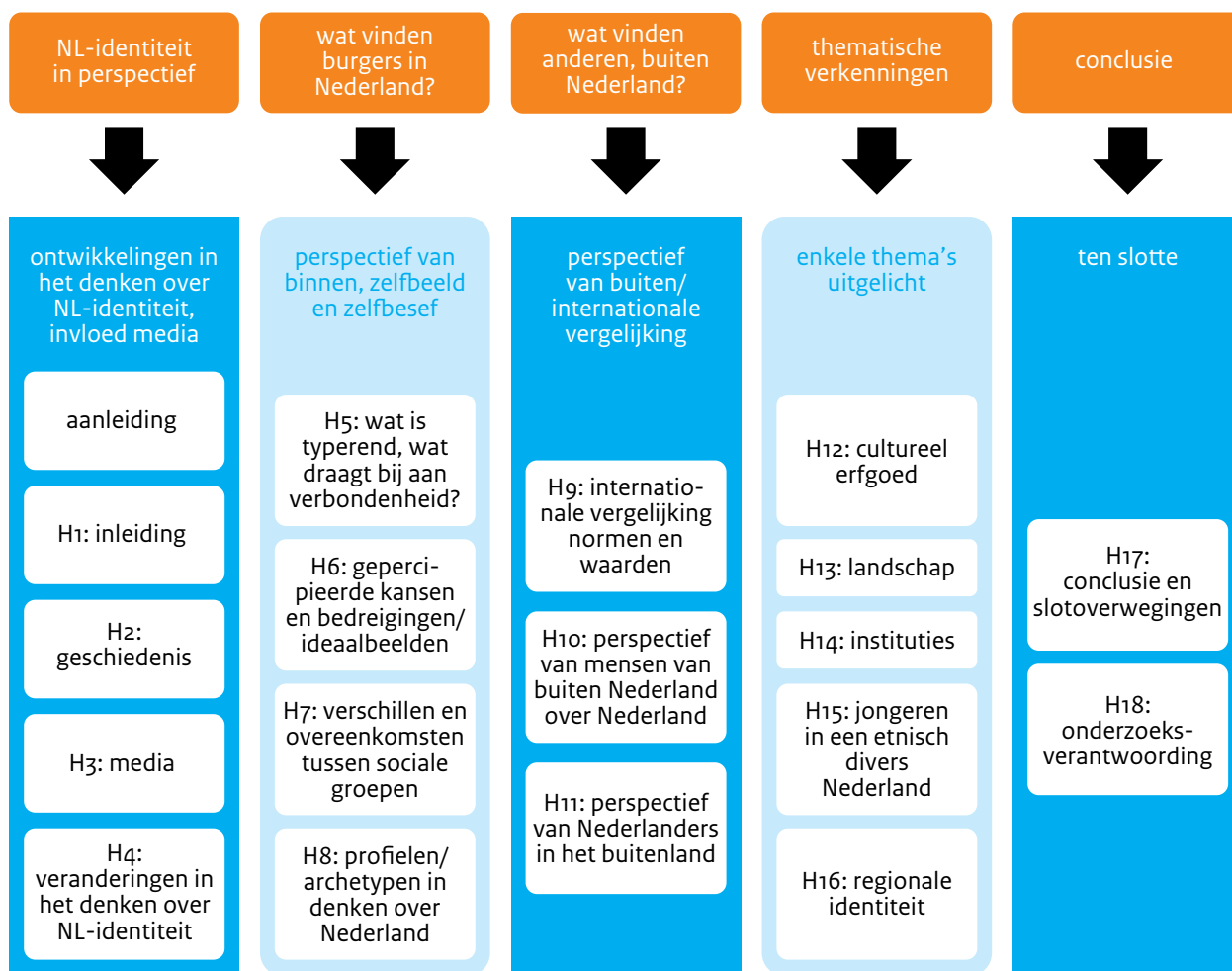
Alle resultaten van de achttien hoofdstukken overziend kunnen we stellen dat er geen tegenover elkaar staande kampen zijn als het gaat om een Nederlandse identiteit. Er is veel dat ons als inwoners van Nederland bindt. 'Het DNA' van Nederland bestaat niet, maar dat wil niet zeggen dat Nederland als verbeelde gemeenschap niet bestaat.

Het debat over identiteit levert vaak de suggesties op van een gepolariseerd land. Debat ontstaat wanneer mensen positie innemen op de flanken. Vragen vernauwen zich dan vaak tot bijvoorbeeld 'meer of minder EU' en 'behoud of afschaffen van Zwarte Piet'. Het lijkt soms of Nederland bestaat uit een collectief van tegengestelde opvattingen. Deze editie van het *Sociaal en Cultureel Rapport* onderstreept het bestaan van botsende opvattingen (meer specifiek: de spanningen die ontstaan tussen mensen die zich voornamelijk verbonden voelen met Nederland op basis van symbolen en tradities, en mensen die juist binding met Nederland hebben op basis van de burgerlijke vrijheden), maar beschrijft tegelijkertijd dat die diversiteit gepaard gaat met breed gedeelde opvattingen over wat Nederland is voor veel Nederlanders en wat Nederlanders bindt aan Nederland.

Deze eenheid in diversiteit lijkt een tegenstelling, maar is het niet. Veel Nederlanders geven aan zich zorgen te maken over toenemende polarisatie, intolerantie, toenemende meningsverschillen en de druk om partij te kiezen. Daarbij spelen (sociale) media een versterkende rol. Waar Nederlanders het wél over eens zijn, sneuvelt in de discussie en komt dan vaak niet aan bod, waar we het níét over eens zijn wordt juist breed uitgemeten. In zo'n situatie is het cruciaal om evenwichtig te communiceren over wat ons bindt en wat ons scheidt. Dit rapport draagt bij aan de inzichten in wat ons bindt en wat ons scheidt, door te analyseren en beschrijven wat wij als Nederlanders delen en wat niet. Het beeld van Nederlanders over Nederland verandert niet van het een op het andere moment. Tegelijkheid veranderen tradities en verschuiven normen. Hoe Nederlanders naar Nederland kijken in de toekomst zal de tijd leren.

Leeswijzer

Het Sociaal en Cultureel Rapport 2019 – *Denkend aan Nederland* bestaat uit achttien hoofdstukken. Deze vormen samen verschillende bouwstenen om het burgerperspectief op Nederlandse identiteit invulling te geven. Er is evenwel voor gezorgd dat elk hoofdstuk apart gelezen kan worden. De hoofdstukindeling en de samenhang tussen de verschillende hoofdstukken ziet er als volgt uit.

Bekijk alle hoofdstukken van *Denkend aan Nederland* op www.scp.nl/SCR2019.

Deze editie van het *Sociaal en Cultureel Rapport* analyseert en beschrijft datgene wat Nederlanders zien als een Nederlandse identiteit en wat ons als Nederlanders bindt en scheidt. Het publieksmagazine is onderdeel van de studie *Denkend aan Nederland* dat bestaat uit achttien hoofdstukken. Deze vormen samen verschillende bouwstenen om het burgerperspectief op Nederlandse identiteit gestalte te geven. Er is evenwel voor gezorgd dat elk hoofdstuk apart gelezen kan worden. Alle analyses, thematische verkenningen en essays zijn te vinden op www.scp.nl/SCR2019.

9 789037 709162